

MONARŞİ DÖNEMİ DÜŞÜNÜRLERİNİN TİRANLIK ELEŞTİRİSİ: MACHIAVELLİ, BODİN VE HOBBS

TYRANNY CRITICISM BY MONARCHY ERA THINKERS: MACHIAVELLI, BODIN AND HOBBS

Araştırma Makalesi
Cansu KOÇ BAŞAR*

ÖZ

Bu çalışmada monarşi dönemi düşünürlerinden Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes'un siyasal düşünceleri çerçevesinde tiranlık kavramı ve tiranlığın önlenmesi için önerilen mekanizmalar incelenmektedir. Çalışmada, Machiavelli'nin gücün stratejik kullanımına yaptığı vurgu, Bodin'in hukuki soyutlamaya yönelik görüşleri ve Hobbes'un toplum sözleşmesi kuramı üzerinden monarşi dönemi düşünürlerinin tiranlık eleştirileri ve tiranlığın önlenmesi için gerekli gördükleri mekanizmaların tartışılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un görüşleri incelenip karşılaştırmalı analiz yoluna da başvurularak otoriterleşme ile tiranlık riski arasındaki sınırların okuması yapılmıştır. Çalışmada yapılan analizler, sözü edilen düşüncelerin meşruiyet, hukuk devleti ve siyasal iktidarın sınırları konusundaki güncel tartışmalar için hâlâ dikkatle okunmaya değer olduğu kanaatini ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Monarşi, Tiranlık, Machiavelli, Bodin, Hobbes.

ABSTRACT

In this study, the concept of tyranny and the mechanisms suggested to prevent tyranny are examined within the framework of the political thoughts of monarchy period thinkers Niccolo Machiavelli, Jean Bodin and Thomas Hobbes. The study aims to discuss the criticisms of tyranny by monarchy-era thinkers and the mechanisms they deem necessary to prevent tyranny through Machiavelli's emphasis on the strategic use of power, Bodin's views on legal abstraction and Hobbes' theory of social contract. In this context, the

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1637750

Makalenin Geliş Tarihi: 11.02.2025

Makalenin Kabul Tarihi: 25.04.2025

* Doktor Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı

E-posta: cansu.koc@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-3597-971X

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

views of Machiavelli, Bodin and Hobbes were examined and the boundaries between authoritarianism and the risk of tyranny were read through comparative analysis. The analyses made in the study have led to the conclusion that the ideas mentioned are still worth reading carefully for current discussions on legitimacy, the rule of law and the limits of political power.

Keywords: Monarchy, Tyranny, Machiavelli, Bodin, Hobbes.

EXTENDED SUMMARY

In a tyrannical regime, obedience is unquestionable, indisputed and absolute. In fact, in this regime, there is no need for laws because laws have no practical meaning. In tyranny, being knowledgeable is seen as dangerous, because the ultimate goal of this government to maintain its own existence is to create fear and to raise servile people. Monarchy is the rule of one person in accordance with the law. Tyranny refers to a management approach and practice rather than a management structure. When viewed from this perspective, comparing monarchy and tyranny will remain a conceptual explanation. The purpose of this study is not to compare the concepts of monarchy and tyranny, but to understand the criticisms of tyranny by thinkers of the monarchy period who saw monarchy as the best form of government and put forward theories that equipped the monarch with strong powers.

In this study, the concept of tyranny and the mechanisms suggested to prevent tyranny are examined within the framework of the political thoughts of monarchy period thinkers Niccolo Machiavelli, Jean Bodin and Thomas Hobbes. The study aims to discuss the criticisms of tyranny by monarchy-era thinkers and the mechanisms they deem necessary to prevent tyranny through Machiavelli's emphasis on the strategic use of power, Bodin's views on legal abstraction and Hobbes' theory of social contract. In this context, the views of Machiavelli, Bodin, and Hobbes were examined and the boundaries between authoritarianism and the risk of tyranny were read through comparative analysis. The analyses made in the study have led to the conclusion that the ideas mentioned are still worth reading carefully for current discussions on legitimacy, the rule of law and the limits of political power.

The monarchy period is the first step in the establishment of modern states and constitutes a transitional regime. The leading thinkers of this period, Machiavelli, Bodin and Hobbes, developed basic approaches to sovereignty, the limits of sovereignty and the preservation of social order. In this context, tyranny has mostly been considered as arbitrariness, acting against the law and rules and regulations, and deviating from justice. Reading the efforts to prevent monarchies from becoming tyrannical, or in other words, the monarch from becoming tyrannical, through the eyes of monarchy-era thinkers is important in understanding not only the political structures of the past but also the modern state order and the principles of democratic governance.

Machiavelli's emphasis on the balance between the monarch and the people reveals the need to increase the public's trust in the mechanisms of representation in modern democracies. His warnings that power

should be limited in time can be considered a fundamental principle against authoritarianism. Bodin's understanding of sovereignty and the rule of law provides an important guide on how authoritarian tendencies can be limited by institutional control. On the other hand, Hobbes showed that the preservation of the legitimacy provided by the social contract plays a critical role in the state's ability to maintain the balance between authority and the individual.

Monarchy period thinkers Machiavelli, Bodin and Hobbes defended the central administration of the king that would provide a way out of the irregularities brought by feudal society, while at the same time displaying an attitude against tyranny. Although it may seem contradictory to see the law-making sovereign as the sole source of law and to limit it to the principles it sets, this idea forms the basis of their theory of sovereignty. While the sovereign forms the basis of the doctrine in Machiavelli, Bodin's theory of sovereignty has been decisive in ensuring both legal order and political stability. In Hobbes, the people have assumed this role.

A notable common feature of these three thinkers is that despite being thinkers of the monarchy period, they criticize the concept of tyranny in the context of the monarchies of the era they lived in. The discussion of tyranny in a period of centralizing authority, the efforts to legalize it and the steps to protect individual rights increase the current value of these criticisms. In particular, the treatment of tyranny not only as a theoretical but also as a practical problem has brought the political views of these thinkers to an inappropriate and untimely context.

Basing political legitimacy on the consent of the people, meticulously implementing the rule of law and strengthening checks and balances system are of vital importance to prevent democracies from turning into authoritarian regimes. In this context, Machiavelli, Bodin and Hobbes' critiques of tyranny are not only a matter of historical curiosity, but also a guide that sheds light on current debates about democracies. It shows that the risk of authoritarianism can be found on fragile ground not only in the past or only for monarchies, but also today and for democracies. Against these risks, the theories and suggestions put forward by these thinkers should be read carefully in order to ensure the sustainability of contemporary political orders.

GİRİŞ

Tiranlık, tek kişinin keyfi olarak toplumu yönetmesi olarak tanımlanabilmektedir. Tiranlığın hâkim olduğu yönetimde itaat, diğer yönetimlerden farklı olarak tartışmasız, sorusuz, mazeretsiz ve mutlaktır. Esasen bu yönetim şeklinde yasalara da ihtiyaç yoktur; çünkü yasaların pratik bir anlamı bulunmamaktadır. Tiranlıkta bilgili olmak tehlikeli görülür; çünkü bu yönetimin kendi varlığını devam ettirmek için güttüğü nihai amaç,

korku oluşturmak ve köle ruhlu insanlar yetiştirmektir¹. Bu yönetimlerin prensipleri durmaksızın bozulur; çünkü aslında onlar doğası gereği bozuktur. Diğer yönetim şekilleri birtakım özel koşullar, onların prensiplerini ihlal ettiği zaman yıkılır. Tiranlıkta ise bazı tesadüfi nedenler, prensiplerin bozulmasını engellemezse kendi yapısındaki kusurdan dolayı yıkılma söz konusu olur. Tiranlık tahammül etmeye zorladığı için ayakta kalmaktadır². Monarşi ise tek kişinin yasalara uygun yönetimi olarak tanımlanabilir. Monarşi, tarihin belirli bir döneminde belirli bir coğrafyada toplam etkisi monarşinin ve dolayısıyla monarkın hükmettiği devlet yönetiminin ortaya çıkmasıyla sonuçlanan çatışan taleplerin neticesidir³. Bu bağlamda monarşi tek kişinin etkinliğinin kabul edildiği bir yönetim biçimidir.

Tiranlık ise bir yönetim biçiminden ziyade bir yönetim anlayışını ve pratiğini işaret eder. Söz konusu perspektifle bakıldığında, monarşi ile tiranlığı karşılaştırmak kavramsal bir açıklamadan ibaret kalacaktır. Bu çalışmanın amacı da monarşi ile tiranlık kavramlarını karşılaştırmak değil, monarşiyi en iyi yönetim şekli olarak gören ve monarkı güçlü yetkilerle donatan kuramları ortaya koyan monarşi dönemi düşünürlerinin tiranlık eleştirilerini kavramaktır. Nitekim monarşi dönemi siyasal düşüncesi, otorite ve meşruiyet kavramları ile yönetim yapıları arasındaki farklılıkları ve kimi zaman bulanıklaşan sınırları anlamak açısından önemli bir tarihsel dönemeçtir.

Monarşiler dönemi, modern devletlerin kuruluşunun ilk basamağıdır ve bir geçiş dönemi rejimi oluşturmaktadır. Bu dönemin önde gelen düşünürleri Niccolo Machiavelli, Jean Bodin ve Thomas Hobbes egemenlik, egemenliğin sınırları ve toplumsal düzenin korunmasına dair temel yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu bağlamda tiranlık, çoğunlukla, keyfilik, hukuka ve yasalara aykırı davranma ve adaletten sapma olarak ele alınmıştır. Monarşilerin tiranlık hâline gelmesini, başka bir deyişle monarkın tiranlaşmasını engelleme çabasının, monarşi dönemi düşünürlerinin gözünden okunması yalnızca

¹ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (12. Bası Beta Yayınları 2009) 196.

² Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine* (2. Basım Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2017) 149.

³ Ali Murat Özdemir, Abdurrahman Saygılı, Hamdi Gökçe Zabunoğlu, Necat Akyıldız, Muammer Ketizmen, Aynur Demirli, Ebubekir Aykut, Ezgi Nur Türkoğlu Karacaova, Göksu Uğurlu ve Ozan Giray Şahin, *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım* (6. Baskı İmge Kitabevi 2024) 57.

geçmişin siyasi yapılarının değil, modern devlet düzenlerinin ve demokratik yönetim ilkelerinin anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır.

Söz konusu düşünceyle yola çıkılan bu çalışmada Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un tiranlık eleştirilerinin ve bu eleştirilerin tarihsel ve güncel bağlamlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Machiavelli'nin gücün stratejik kullanımı, Bodin'in egemenlik kavramına hukuki bir perspektiften yaklaşımı ve Hobbes'un toplum sözleşmesi kuramı, otoritenin yoğunlaşması ve tiranlık riski arasındaki sınırları anlamak açısından önemli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmada, günümüz modern devlet düzenleri için de uyarıcı nitelik taşıdığı tespit edilen özellikli noktalarıyla Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un tiranlık eleştirileri sırasıyla incelenmiş ve bu üç monarşi dönemi düşünürünün tiranlığı kavrayışları ile onu önleme araçlarının analiz edilmesi yoluna gidilmiştir.

I. NICCOLO MACHIAVELLI: GÜCÜN KULLANIMI

Niccolo Machiavelli, Orta Çağ ile bağlantının kesilmesini sağlayan yeni bir politika anlayışı geliştirmiştir. Bu yeni sistemin temeli zora, güce dayanmaktadır⁴. Machiavelli, “devletin anlamında” hükümdarın gücünün saklı bulunduğu düşüncesindedir. O, hükümdarın gücünün hukuksallığından çok, gücün gerekirse kendi sınırlarını da aşarak gerçekleştirmesi gereken hedefleri düşünmüştür ve bu hedeflerin ilk sırasına da gücün artırılmasını yerleştirmiştir⁵. Machiavelli, hiçbir biçimde meşrulaştırılmamış güç ilişkilerini anlatırken meşru olan ya da olmayan şiddet ayrımını da anlamsızlaştırır. Güç ilişkileri, geleneksel iktidar ve hukuk kuramlarından farklı olarak yalnızca güç ilişkileri olarak ele alınır. Olanı olduğu gibi görmek yönündeki yaklaşım, Machiavelli'yi pek çok siyaset düşünürünün içine düştüğü ütopyalardan uzaklaştırır. Machiavelli, Hükümdar'da, ideal yönetimin inşasıyla değil gücün ele geçirilmesi ilgilendir⁶.

⁴ Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol ve Nihat Bulut, *Genel Kamu Hukuku* (17. Basım Der Yayınları 2021) 92.

⁵ Karl Doebring, *Genel Devlet Kuramı* (çev. Ahmet Mumcu 4. Baskı İnkılap Kitabevi 2002) 100.

⁶ Cemal Bâli Akal, ‘Machiavelli, Makyavelizm ve Meşruiyet Sorunu’ iç Cemal Bâli Akal (ed), *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite* (2. Baskı Dost Kitabevi 2014) 26, 39.

Machiavelli, diktatörlük yönetimine büyük ilgi gösteren ilk modern siyasi düşünürdür. Onun ifade ettiği şekilde, “diktatörlük otoritesi” cumhuriyetlerin hayatta kalması ve refahı için temeldir. Bu nedenle diktatörlük, cumhuriyetlerin acil durumlarda başvurdukları yargıçlıktır; “olağanüstü kazalarla” yüzleşmek için kullandıkları “sıradan bir yol” görünümündedir⁷. Machiavelli’ye göre yeni bir devlet kurmak için yalnız olmak gerekir. Her türlü siyasetin olmazsa olmaz aracı silahlı kuvveti ortaya çıkarabilmek, ilk yasaları ilan etmek, temeli atmak ve sağlamlaştırmak için yalnız olmak gerekir. Bu yalnız olma hâli de monarşide ya da diktatörlükte mümkün olacaktır⁸. Buna karşın Machiavelli’nin yasalarla ve hukukun üstünlüğü ile özdeşleştirdiği cumhuriyetin kurulması ve korunması için sıradan bir yol olarak gördüğü diktatörlük, şiddete dayalı bir yönetim şekli olan tiranlıktan tamamen farklıdır.

Machiavelli diktatörlüğü, cumhuriyetçi sistem tarafından öngörülen ve geliştirilen, tamamen yasal bir yargıçlık olarak düşünür. Bu nedenle Machiavelli, diktatörlük ile tiranlık arasında kesin bir ayrım yapar. Bu bağlamda incelediği Roma tarihindeki diktatörlükleri ve tiranlıkları karşılaştırır. Machiavelli’ye göre Roma’ya tiranlığın dayatıldığına dair en az iki örnek vardır. Bunlardan ilki cumhuriyetin erken evrelerindeki Decemvirlik⁹ deneyimiyken ikincisi cumhuriyetin son evresindeki Sulla ve Caesar yönetimidir. Machiavelli, diktatörlüğün anayasal ayırt ediciliğini vurgulamak için diktatörün gücünü, Decemvirlerin elindeki güçle karşılaştırmanın özellikle faydalı olabileceğini düşünmüştür. Decemvirlik, yeni yasalar kabul etmek ve yürürlüğe koymak için ortaya çıkmıştır. Buna karşın Decemvirlik ortaya çıktıktan sonra, diğer yargıçlıklar dağıtılmıştır ve bunun da ötesinde, yasalara karşı itiraz imkânı ortadan kalkmıştır. Machiavelli, Decemvirlik yargıçlığının belirli bir süre sınırının olmadığını ve dahası, tam yasama gücüne sahip olduğunu belirtir. Bu, uzun bir süre için verilen sınırsız bir otorite

⁷ Marco Geuna, ‘Machiavelli and the Problem of Dictatorship’ (2015) 28(2) Ratio Juris 226, 226.

⁸ Louis Althusser, *Makyavel’in Yalnızlığı* (çev. Turhan Ilgaz, Alâeddin Şenel ve Seda Çakmak, Epos Yayınları 2003) 381.

⁹ Roma’da yeni yasaların kabulü için soylular ve halk arasında yaşanan özgürlüğü sağlamlaştırabilecek tartışma ve mücadelelerden sonra taraflar, Solon’un Atina’ya kazandırdığı yasaları almaları için Spurius Posthumus’u ve iki yurttaşı Atina’ya göndermeye karar vermişlerdir. Bu kişiler Atina’dan döndükten sonraki aşamada yasaları gözden geçirip yerleştirilmeleri görevine on yurttaş atanmıştır. On yurttaş tarafından oluşturulan bu kurul, decemvirliktir, bkz. Niccolò Machiavelli, *Titus Livius’un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler* (çev. Alev Tolga 2. Baskı Say Yayınları 2017) 150-151.

demektir ve diktatörlüğün aksine yetkileri diğer yargıçlıklar tarafından kontrol edilemez. Nitekim Decemvirlik ile beraber konsüller, tribünler ve senato da ortadan kaldırılmıştır. Machiavelli'nin düşüncesinde Decemvirlik, diktatörlük açısından olumsuz, karşıt bir örnektir. Bu nedenle Machiavelli, Decemvirliğin “zaman içinde tiranlaşmasını” hiç de şaşırtıcı bulmaz¹⁰.

Klasik Roma diktatörlüğünden dikkatlice ayırt edilen diğer siyasal ve kurumsal deneyim ise Caesar'ın deneyimidir. Machiavelli için Caesar, tiranlığın simgesidir. Machiavelli, Söylevler'de, on beşinci yüzyıl hümanistleri tarafından Caesar'a karşı geliştirilen yaklaşımı tereddütsüz bir şekilde yineler. Machiavelli, Pharsalus Savaşı'ndan sonra Caesar'ın önce on yıl süreyle ve ardından belirsiz bir dönem için diktatör (dictator perpetuus) olarak atandığını söylemektedir. Bu noktada Machiavelli, *“isimler ile gerçekler arasında kesin bir ayırım yapılmasının”* mutlak bir zorunluluk olduğunu vurgular. Machiavelli'ye göre Caesar, mutlak gücünü meşrulaştırmak için diktatör kavramını, kötüye kullanmıştır ve Caesar'ın tiranlığı, komutanlıkların uzatılmasıyla yani askeri komutanlara verilen uzun vadeli görevlerle kök salmıştır. Machiavelli'ye göre hiç şüphe yoktur ki, *“Roma'yı köleleştiren şey ne diktatör unvanı ne de rütbesidir, fakat komutanlıklarının süresine bağlı olarak elde ettikleri yetkilerdir”*. Bu argümanın bir sonucu da Romalıların M.Ö. 501'den Pön Savaşları'na kadar tutarlı bir şekilde başvurdukları bir yönetim makamı olarak klasik Roma diktatörlüğünün, Sulla ve Caesar'ın tiranlıklarıyla hiçbir ilgisinin olmadığıdır. Sulla ve Caesar, yalnızca mutlak güçlerini meşrulaştırmak için klasik bir terim kullanmışlardır. Buna karşın isimlerin ötesinde, uygulanan güçlerin gerçekliği derinden farklıdır¹¹. Machiavelli'ye göre Caesar, meşru ve sınırlı bir makam olan diktatörlüğü, olağanüstü durumlarla sınırlı ve kısa süreli bir görev olmaktan çıkarıp süresiz bir iktidara dönüştürerek iktidarın dönemselliğine ve hesap verebilirliğine doğrudan zarar vermiştir. Machiavelli'ye göre Caesar'ın özellikle komutanlık süresini uzatması ve ardından Pharsalus Savaşı ile birlikte fiili vesayetini artırması, yetkilerin kötüye kullanımı niteliğindedir.

¹⁰ Machiavelli (n 9) 136-137; Geuna (n 7) 231.

¹¹ Machiavelli (n 9) 132-135; Geuna (n 7) 232.

Söz konusu örnekle de açıklanmaya çalışıldığı üzere Machiavelli'ye göre, monarşi ve tiranlık arasında bir döngüsellik yoktur. Tiran, sahte ihtişama kanandır. *“Sahte iyiye ve sahte ihtişama kanan hemen herkes isteyerek ya da cahilliği yüzünden kendilerinin övgüden çok suçlanmayı hak eden konumlarına doğru sürüklenmelerine izin verirler”*. Bir cumhuriyet ya da krallık kuranlar övgüyü ne kadar hak ediyorsa bir tiranlığı kuranlar da suçlanmayı o kadar hak ederler. Machiavelli, bir cumhuriyette özel konumu olan ya da talihleri yoluyla veya kendi yetenekleriyle prens olanların, tarihi okuduklarında tiran olarak gördüğü Caesar ve onun yönetim şeklini benimseyenler gibi olmayı istemeyeceklerini söyler; çünkü Caesar ve benzer örnekleri en fazla kınarken diğerleri övülmüşlerdir. Ayrıca tiranlık kurmayanlar ne daha az otoriteye ne de daha az güvenliğe sahiptir¹².

Machiavelli'ye göre; halkın desteğiyle hükümdar olan kişi, onun dostluğunu da korumak zorundadır ve bu dostluğu korumak oldukça kolaydır. Halkın tek beklentisi, zulme uğramamaktır. Halka karşı seçkinlerin desteğiyle hükümdar olan kişinin de yine her şeyin ötesinde halkın beğenisini kazanma zorunluluğu vardır. Hükümdar halkı koruduğu sürece bu da zor olmayacaktır¹³. Machiavelli'nin, hükümdarın halkın desteğini kazanma ve koruma zorunluluğu üzerindeki vurgusu, monarşi ile tiranlık arasındaki temel farkı da açıklamaktadır. Monarşi, halkın desteğine dayalı bir yönetim biçimi olarak tanımlanabilirken tiranlık halkı baskı altına alarak ve korkuyla yönetmeyi amaçlar. Machiavelli'nin bu düşüncesi, aslında kuramında çok da üzerinde durulmayan hatta genellikle yok sayılan “meşruiyetin” temel kaynağı olarak halkın konumuna işaret etmektedir. Özellikle halkın zulme uğramama talebi, monarşik bir yönetimin sınırlarını ve etik temellerini belirler. Buna karşılık tiranlıkta hükümdar, bu sınırları aşarak halkın haklarını ihlâl eder ve korkuyu bir araç olarak kullanır. Dolayısıyla Machiavelli, tiranlık yerine “halkın” yani “çok olanın” çıkarlarını koruyan bir monarşiyi tercih etmektedir¹⁴.

¹² Machiavelli (n 9) 64-65.

¹³ Niccolò Machiavelli, *Hükümdar* (çev. Necdet Adabağ 3. Baskı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2010) 38-39.

¹⁴ Akal (n 6) 40; Althusser (n 8) 381; Rabia Burçin Yavuz, ‘Prens Kurucu Bedeni Ekseninde Machiavelli’nin Siyasi Yaklaşımının Yalınlığı’ (2023) 60 Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 299, 304.

Machiavelli'nin bu tercihi, hem halkın taleplerine dayanan meşruiyeti gözetmesi hem de istikrarı sağlama amacı taşıyan bir yönetim stratejisi olarak değerlendirilebilir¹⁵. Nitekim halkın memnuniyeti, hükümdarın uzun vadeli başarısını garanti altına alır. Machiavelli'ye göre, insanlar farklı düzeylerde güçlü yönler taşırsalar da bunları bir bütün olarak uyum içinde bir araya getirmek gereklidir. Rönesans düşüncesinde bu uyumun sağlanmasında temel odak insandır. Rönesans, insanı bölünmez bir tür olarak ele alır ve bu anlayış evrenselliği sağlamanın bir yolu olarak görülür. Machiavelli'nin siyasal düşüncesinde bu yaklaşım, farklı potansiyellere sahip bireylerin, siyasal bir birlik oluşturmak adına bir güç odağı etrafında toplanması fikriyle yansımaları bulur. Bu bağlamda Machiavelli, oligarşiden kurtulmanın mümkün olduğunu; ancak halktan vazgeçilemeyeceğini vurgular. Ona göre, halkın güvenilir bir güç hâline gelmesi için yasalarla sınırlandırılması gerekirken aynı zamanda devletin kuruluş aşamasından sonra hükümdarın da yasalarla sınırlandırılması gerekir. Aksi hâlde, yani hükümdar yasalarla sınırlanmadığında, bir zorba, tiran hâline dönüşebilir¹⁶.

Machiavelli'nin siyasal düşüncesinde monarşi ile tiranlık arasındaki ayrım, liderlik ve yasaların rolü üzerinden belirginleşmektedir. Ona göre monarşi, hükümdarın halkın iyiliğini gözetten bir liderlik sergilediği ve yasalarla sınırlandırıldığı bir yönetim biçimidir. Bu tür bir yönetimde hükümdar, halkın ihtiyaçlarını ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür ve keyfi bir güç kullanımı yerine yasalar çerçevesinde hareket eder. Halk ve hükümdar arasında bir denge olduğunda monarşi, istikrar ve düzen sağlayabilir. Tiranlık ise Machiavelli'nin uyarılarına konu olmaktadır. Tiran, gücünü yasalarla sınırlamayan ve tamamen kişisel çıkarları doğrultusunda hareket eden bir liderdir. Böyle bir durum, halkın iradesini hiçe sayarak keyfi kararlar alınmasıyla ve devletin sürdürülebilirliğini tehdit eden bir yönetim biçimiyle sonuçlanır. Tiranlık, yalnızca bir kişinin çıkarlarına hizmet ederken halkı boyunduruk altında tutar ve toplumsal düzeni bozar¹⁷. Machiavelli'nin bu ayrımı, halkın yönetimdeki rolüne duyduğu güven ve hükümdarın sınırlandırılmasına dair

¹⁵ Machiavelli, halkın taleplerini meşruiyetin kaynağı olarak görürken hükümdarı amaca bağlı olarak ahlaki sınırların dışında değerlendirmektedir. Bu nedenle bazı olumsuz nitelikler, hükümdarın başarısı açısından olumlu karşılanabilir, bkz. Akad, Vural Dinçkol ve Bulut (n 4) 94.

¹⁶ Machiavelli (n 13) 37-40, 69-80; Yavuz (n 14) 304.

¹⁷ Machiavelli (n 13) 69-80.

ısrarıyla güçlenmektedir. Halk, kolektif aklı ve çeşitliliği nedeniyle monarşinin sürdürülebilirliğinde önemli bir yer tutar. Hükümdarın, yasaların üzerinde bir güce sahip olması hâlinde monarşi, kolaylıkla bir tiranlığa dönüşebilir. Dolayısıyla Machiavelli için esas olan, halk ve hükümdar arasında dengeli bir ilişki kurmak ve yönetimi keyfilikten uzak tutarak yasalarla güçlendirmektir. Bu anlayış, onun monarşiyi savunurken tiranlığı reddetmesinin temel dayanağı olarak görülebilir.

Machiavelli'nin tiranlık eleştirisinde ve tiranlık risklerine karşı getirdiği uyarılarda, modern devletlerin demokrasilerini korumak için gözden kaçırmaması gerekenleri tarihi dayanaklarıyla ortaya koyduğu görülmektedir. Machiavelli, denetim mekanizmalarının yetersizliği ya da yokluğu hâlinde ve yetkinin aynı kişilerde uzun süre kalmasıyla tiranlığın oluşacağı uyarısında bulunmaktadır. Machiavelli bu durumu, şöyle açıklamaktadır: *“Özgür oylarla verilen otoritenin herhangi bir cumhuriyete asla zarar vermeyeceğini söylediğimde, uygun sınırlar ve süre dışında bir halkın asla otoriteyi ona teslim etmeyeceğini varsaydığımı gösterir. Ancak ya aldatılarak ya da bazı şeylerle köreltilerek basiretsizce otoriteyi teslim ettiği zaman -Roma Halkının otoriteyi Decemvirlere verdiği gibi- Romalılarınkı gibi böyle bir deneyimi her zaman yaşayacaklardır”*¹⁸.

Machiavelli, senato, halk meclisi ve tribünlük gibi kurumlar aracılığıyla yetkinin denetlenmesini savunur. Bu yönüyle modern anlamda güçler ayrılığı ve denge-denetleme mekanizmalarının erken bir örneğini sunduğu söylenebilir¹⁹. Machiavelli'nin denetim ve süre konusundaki uyarıları, günümüz toplumları için de dikkatle okunmaya değerdir. Nitekim Machiavelli'nin de söylediği gibi halkın rızasıyla -bugün için oylarıyla- seçilmiş olanların da daha sonra halkın rızasına aykırı davranması söz konusu olabilir. Burada denetim mekanizmalarının olması (Machiavelli'de senato, halk meclisi ve tribünlük şeklindeki diğer güçler) ve yetkinin kullanılmasının süre ile de sınırlandırılması önem arz etmektedir. Aksi hâlde yönetimin bozulması ve tiraninin ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır. Bu noktada Machiavelli'nin döngüsel tarih anlayışına katılarak sözünü ettiği mekanizmaların, süreye dikkat edilmesi gereğinin ve halkın bilinçli -basiretli-

¹⁸ Machiavelli (n 9) 137.

¹⁹ ibid 38-41.

olması yönündeki vurgusunun, modern demokrasiler için de zorunlu unsurlar olarak okunabileceği kanaatimiz ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki Machiavelli'nin yaklaşımında güçler ayrılığı, hem olası güç suistimallerine karşı bir güvence sağlamak, hem de tehlikeli kişisel hırsları olmayan son derece yetenekli kişilerin yönetici olmasını kolaylaştırmak için tasarlanmıştır²⁰. Bu bağlamda Machiavelli, kendi kendisinin kaynağı olan bir iktidar modeli oluştururken meşruiyeti de siyasi eylemin yalnızca kendisinden kaynaklanan bir olgu olarak değerlendirmektedir ve böylece yeni bir meşruiyet anlayışı geliştirerek gücü güç ile sınırlayan bir kuram ortaya koymaktadır²¹.

Machiavelli, gücün başka bir güç ile sınırlandırılabilmesi fikri bağlamında modern devletlerin temel ilkelerinden biri olan denetim ve denge sistemlerinin oluşturulmasının öncülerinden biri olarak görülebilir. Özellikle senato, halk meclisi ve tribünlük gibi kurumların birbirini denetlemesini savunması, bu bağlamda dikkat çekicidir. Buna karşın söz konusu sınırlandırma biçimi, otoritenin kontrolsüz biçimde elde toplanmasına yol açabilecek önemli riskler taşımaktadır. Machiavelli'nin düşüncesinde meşruiyet, hükümdarın eylemlerinin olumlu ya da olumsuz sonuç vermesiyle doğrudan ilgilidir ve gücün güçle sınırlandırılması fikri de güç yoğunlaşmasını aşarak tiranlığa neden olabilecek potansiyeli kendi içinde barındırır. Bunlara karşın Machiavelli'nin hükümdar ve halk arasındaki ilişkiye ve dengeye yaptığı vurgu, modern demokrasilerde halkın temsil mekanizmalarına olan güvenini artırma ihtiyacına işaret etmektedir. Machiavelli, her ne kadar modern anlamda bir temsili demokrasi kuramı geliştirmemiş olsa da halkın, hükümdarın kararlarına rıza göstermesinin siyasal denge açısından belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda halkın taleplerine kulak verilmesi ve halk desteği olmadan yönetimin sürdürülemeyeceği yönündeki görüşleri, temsile dayalı yönetim anlayışlarının erken bir habercisi olarak okunabilir. Machiavelli'nin gücün süreyle sınırlandırılması gerektiği yönündeki uyarıları ise otoriterleşmeye karşı temel bir ilke niteliği taşımaktadır. Ayrıca Machiavelli'nin “olanı olduğu görmek” yaklaşımıyla temellenen adı tiranlık olmayan

²⁰ Geuna (n 7) 233.

²¹ Yavuz (n 14) 309.

yönetimlerin de tiranlık unsurları taşıyabileceği yönündeki uyarıları günümüz modern devletleri bakımından da dikkatle takip edilmeye değerdir.

II. JEAN BODİN: DOĞAL HUKUKUN KULLANIMI

Modern egemenlik düşüncesini, olgular dünyasında kavrayan ve onun farkında olduğunu gösteren Machiavelli olmakla birlikte onu kavram kalıbına uygun hâle getiren ve tanıma kavuşturarak kişi Jean Bodin'dir. Bodin'in egemenlik kavramını işleyişi, siyaset felsefesinin en önemli başarılarından biri olarak kabul edilmektedir. Bodin, egemenliğin bir devleti diğer organizasyonlardan veya insan topluluklarından ayıran temel özellik olduğunu belirterek daha önce hukukçuların ve siyaset bilimcilerin bu kavramı tanımlamadığına işaret etmektedir²².

Bodin'den önce egemenlik, yalnızca belirli bireylerin elinde bulunan sınırlı bir güç olarak tanımlanmıştır. Bodin'in düşüncesiyle birlikte ise artık egemenlik, toplumu bir bütün olarak yönlendiren soyut bir güç kavramına dönüşmüştür. Bodin'in "*parçaların toplamından daha fazlasını ifade eden birlik*" olarak tanımladığı bu soyut güç, modern egemenlik anlayışının temelini oluşturmuştur. Başka bir deyişle, modern anlamda egemenliğin kavranışı, toplumun birleşik bir özne olarak hareket edebilme kapasitesinin, bileşen varlıklarını ve güçlerini aşan bir birliğin bilinçli bir şekilde tanınması ile sağlanmıştır²³.

Bodin'e göre, devleti diğer örgütlenmelerden ayıran temel unsur, egemen bir iktidar olmasıdır ve egemenlik, yurttaşlar üzerindeki en üstün, mutlak ve sürekli güçtür. Egemenliğin mutlak olması, onu sınırlayan başka bir iktidarın olmadığını ifade etmektedir. Örf ve adetler ile egemenin zaten kendisinin yaptığı yasalar da egemeni sınırlayamaz; fakat egemenliğin bu şekildeki mutlaklığı, egemenliğin hiçbir sınırının olmadığı ve kralın hiçbir kurala bağlanamayacağı anlamına da gelmez²⁴. Bodin, örneğin özel mülkiyet üzerinde hassasiyetle durmaktadır; çünkü ona göre devlet, birden fazla

²² Mustafa Koçak, *Devlet ve Egemenlik* (Seçkin Yayınları 2006) 80.

²³ Raf Geenens, 'Sovereignty, Action, Autonomy' in Bas Leijssenaar, Neil Walker (eds), *Sovereignty in Action* (Cambridge University Press 2019) 91, 95.

²⁴ Recai Galip Okandan, *Umumi Âmmi Hukuku* (Fakülteler Matbaası 1976) 527-528; Oktay Uygun, *Devlet Teorisi* (On İki Levha Yayınları 2014) 200; Murat Sarıca, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi* (Milenyum Yayınları 2017) 95.

ailenin ve bu ailelere ait ortak unsurların egemen bir otorite tarafından adaletle yönetilmesiyle şekillenir. Dolayısıyla, devletin temelini aile oluşturur. Bu bağlamda, özel mülkiyetin ortadan kaldırılması, aile yapısının da yok edilmesi anlamına gelir ve bu durum, devletin varlığını sürdürememesi sonucunu doğurur²⁵.

Bodin'in egemenliğin sürekliliği ve mutlaklığı konusundaki tartışmasının, esasen hükümdar ve tebaa arasındaki ayrım üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bodin'e göre, egemen bir hükümdar, iktidarını herhangi bir tebaa ile paylaşamaz; aksi takdirde egemenlik statüsünü kaybeder. Egemenliğin ilk unsuru ise iktidarın sürekli olması gerektiği düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Bu anlayış, iktidarın yalnızca bir emanet olarak görüldüğü ve halk ya da iktidarı veren hükümdar tarafından geri alınabileceği bir yapı ile açık bir karşıtlık içindedir. Bodin'e göre bu tür yöneticiler, egemen gücün emanetçileri olarak hareket eden ve kendilerine verilen yetkiyi belirli koşullar altında sürdüren kişilerden ibarettir. "En üstün otorite" ile "astlar" arasındaki bu karşıtlık, Bodin'de egemenliğin bir diğer unsuru olan mutlaklık kavramında yansımasını bulmaktadır. Bodin, egemenliği sözü edilen çerçevede kalarak tanımlamıştır. Ona göre, egemen olan Hükümdar yalnızca ölümsüz Tanrı'ya hesap verir ve egemen bir hükümdar, Tanrı'dan sonra gelen en yüksek otorite olarak herhangi birine yeminle, sözle bağlı değildir²⁶.

Bodin, mutlak egemenlikten söz ederken bir anlamda abartılı ifadeler kullandığını gösteren uyarılarda bulunarak bu görüşüne sınırlama getirmektedir²⁷. Nitekim Bodin, siyaset teorisini inşa ederken Machiavelli'yi hedef alan güçlü eleştiriler geliştirmiştir; çünkü Bodin'e göre, Machiavelli'nin düşünceleri, tiranlık eğilimlerini teşvik ederek siyasal düzenin bozulmasına neden olabilecek niteliktedir. Bu eleştiri, Bodin'in siyasal felsefesinin temel taşlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Machiavelli, özellikle de Hükümdar adlı eserinde, hükümdarların güçlerini artırmak için ahlaki değerlerden bağımsız hareket etmelerini önermiştir. Bodin'e göre böyle bir yaklaşım, yalnızca bireysel hırsları ön plana çıkararak tiranlık rejimlerini güçlendirebilir ve devletlerin

²⁵ Çiğdem Pank, 'Egemenlik Yetkisinin Sınırının Düşünürler Bağlamında Değerlendirilmesi' (2016) 9(46), Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 245, 252-253.

²⁶ Stéphane Beaulac, 'The Social Power of Bodin's 'Sovereignty' and International Law' (2003) 4 Melbourne Journal of International Law 1, 11-13.

²⁷ ibid 13.

meşruiyet zeminini sarsar. Machiavelli'nin, otoriteyi pekiştirmek adına yöneticiler için ahlak dışılığı bir araç olarak kabul etmesi, Bodin'in ona duyduğu eleştirel yaklaşımın merkezindedir²⁸. Bu bakımdan Machiavelli, her ne kadar tiranlığa karşı çıksa da Bodin'e göre onun görüşleri tiranlığa yol açabilir ve bu, Bodin'in siyasal düşüncesine aykırıdır. Bodin, Machiavelli'den farklı olarak güçlü bir devletin ancak adalet ile hukuk ve ahlak kuralları temelinde sürdürülebileceğini düşünmektedir.

Mutlaklığı egemenliğin unsurları arasında gören Bodin, egemenliğin mutlak olmasının sınırsız olması anlamına gelmediğini savunur. Bu durum, Bodin'in siyasal düşüncesi bakımından çelişkiye düşmek olarak yorumlansa da onun amacı kralın tirana dönüşmesini önlemektir²⁹. Bodin'in düşüncesinde, *“tiranlık, hükümdarın doğanın yasalarını ayaklar altına aldığı, tebaasının doğal özgürlüğünü kötüye kullandığı, onları köleleştirdiği ve başkalarının mülküne kendi mülkü gibi davranarak saldırdığı bir monarşidir”*³⁰. Buna göre, mutlak güce sahip olan egemen, Tanrısal ve doğal yasalara uymalı ve kimsenin özel mülküne el atmamalıdır. Aksi hâlde karşılaşılabilecek olan bir kral değil, tiran olacaktır.

Bu noktada egemenliğin üç temel sınırı karşımıza çıkmaktadır. Bu sınırlamalardan üçüncüsü, ilk iki sınırlamaya bağlı olarak ortaya çıkar. İlk sınırlama sözleşmelere sadık kalmak, ikinci sınırlama özel mülkiyete saygı göstermek ve üçüncü sınırlama vergilendirme için rıza gösterilmesini kabul etmektir. Tanrısal, doğal yani daha üstün yasa kavrayışı ise egemene getirilen bu üç temel sınırlamanın dayanağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra Bodin, krallığın durumu ve düzenlenmesi ile ilgili temel yasaların varlığını da kabul etmektedir. Buna göre hükümdar, temel yasalardan sapma yetkisine sahip değildir. Söz konusu yasalar ise esas itibarıyla tahtın ardıl kuralları ve kamu mülkünün devredilemezliği olmak üzere iki unsuru kapsamaktadır³¹. Bu sınırlamalarla beraber kral ile tiran arasındaki fark da açık biçimde ortaya çıkmaktadır.

²⁸ Abdurrahman Saygılı, 'Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış' (2014) 63(1) Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 185, 187.

²⁹ Akad, Vural Dinçkol ve Bulut (n 4) 103.

³⁰ Jean Bodin, *Six Books of the Commonwealth Book II* (abridged and translated by M. J. Tooley) <<http://www.constitution.org/liberlib.htm>> accessed 20 December 2024, 61.

³¹ Beaulac (n 26) 14-15.

“Kral ile tiran arasındaki en belirgin fark, kralın doğa yasalarına uygun hareket etmesi, tiranın ise bu yasaları çiğnemesidir. Kral, dindarlık, adalet ve inanç doğrultusunda hareket ederken, tiran Tanrı’sını, inancını ve yasayı inkâr eder. Kral, halkının ortak iyiliğini ve refahını artıracak işleri yapmayı amaçlarken, tiran yalnızca kendi çıkarlarını, intikamını veya keyfini düşünür. Kral, halkını her türlü imkânla zenginleştirmeye çalışırken, tiran kendi refahını başkalarının yıkımı üzerine inşa eder. Kral, halkına yapılan haksızlıkların intikamını alır ancak kendisine yapılanları affederken, tiran, kendisine yapılan haksızlıklardan acımasızca intikam alır, ancak başkalarına yapılanları görmezden gelir. Kral, görevini yerine getirmede başarısız olduğunda dahi halkının bilgece eleştirilerini ve serbestçe konuşmalarını teşvik ederken, tiran, ciddi, özgür ruhlu ve erdemli vatandaşlardan hoşlanmaz. Kral, halkının kendi içinde barış ve birliğini korumaya çalışırken, tiran halkın birbirini mahvetmesi için nifak tohumları eker ve bu durumdan kendisi zenginleşir. Kral, halkı tarafından görülmekten ve dinlenilmekten memnuniyet duyar, tiran ise halkından adeta ölümcül düşmanlarından kaçır gibi uzak durur”³².

Kral ve tiran arasında yaptığı ayırım ile Bodin’in egemenlik teorisinde, hem hukuki hem de ahlaki bir çerçeve oluşturma hedefi belirginleşmektedir. Egemenin sözleşmelere sadık kalması, özel mülkiyete saygı göstermesi ve vergilendirme konusunda yasal düzenlemelere uygun hareket etmesi, yönetimin keyfiliğini önlemek ve meşruiyetini güçlendirmek için belirlenmiş temel ilkelerdir. Bunun yanı sıra, tahtın ardıl kuralları ve kamu mülkünün devredilemezliği gibi devletin sürekliliğini ve istikrarını sağlayan temel yasalar, Bodin’in egemenliği sadece birlik sağlamayı amaç edinen bir güç odağı olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzeni koruyan bir mekanizma şeklinde gördüğünü de ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Bodin’in düşüncesi, egemenliğin mutlak ve sürekli olsa da sınırsız bir güç olmadığına, aksine hem halkın haklarını ve yararını hem de devletin kurumsal yapısını gözetten bir yapı olduğuna işaret eder. Ayrıca Bodin’in düşüncesinde, *“aynı kişinin tebaasından bazılarını bir despot, diğerlerine bir kral ve geri kalanlara bir tiran gibi davranması da mümkündür. Örneğin, aynı kişi zenginlere ve soylulara tiranlık edebilir, ancak fakirlerin hayırsever bir koruyucusu olabilir. Çünkü*

³² Bodin (n 30) 62.

tiranlık her zaman bir derece meselesidir, az ya da çok. Hiçbir tiran, ne derecede zalim olursa olsun, bir erdeme veya övgüye değer bir niteliğe sahip değildir”³³.

Bodin’in bu uyarısına Antik Yunan site devletlerinde de sıkça rastlamak mümkündür. Örneğin Atina’daki tiranlık yönetimleri, doğrudan sonuçları itibariyle, soya dayalı aristokratik egemenliğin sona ermesine, hukuk üzerindeki tekelin aristokrasinin kontrolünden çıkmasına ve siyasal katılım ile mülkiyet haklarının, aristokratik ayrıcalıkları zayıflatan bir şekilde halk lehine genişlemesine yol açmıştır. Bu dönüşüm (halk lehine görünen ve pek de kalıcı olmayan yönü), özellikle orta sınıfı temsil eden savaşılar ile ekonomik ve siyasal haklardan yoksun olan geniş halk kitlelerinin tiranlara duyduğu desteğin nedenlerinden biridir. Tiranların meşruiyetlerini, muhafazakâr aristokratik geleneğin kalıtsal egemenlik ve mülkiyet ayrıcalıklarını koruma çabasına karşı, halkın desteğini arayarak inşa etmeleri, bu yapısal değişimin temel dinamiklerinden biri olarak değerlendirilebilir³⁴. Bu bakımdan Bodin, tiranlığın yöneldiği bir kesim olabileceğini söylemekle beraber bu konuda da bir ayrım yapmamaktadır ve tiranın hiçbir erdeme sahip olmadığını belirterek tiranlığı herhangi bir dereceye kadar da kabul etmediğini ifade etmektedir.

Bodin, devletin meşruiyetinin hukuk ve ahlak temeline dayandığını vurgulamaktadır. Ona göre, bir yönetim yalnızca güce ve zora dayanarak iktidar kurmuşsa, bu yapı bir devlet olarak nitelendirilemez. Devlet, yurttaşlarının hem maddi ihtiyaçlarını karşılamalı hem de manevi tatminlerini gözetmelidir. Bu çerçevede, devletin adalet ilkesine dayanan ve yurttaşların erdem, onur ve ahlak gibi yüce değerlerde gelişimini hedefleyen bir yönetim anlayışına sahip olması gereklidir³⁵.

Machiavelli’nin Hükümdar’ını tiranlığın el kitabı olarak gören Bodin’in, kendi hükümdarının da bir tiran olarak görünmesini istemeyeceği esasen açıktır. Bu nedenle Bodin’in egemenliğin sınırlarını belirlerken kral ile tiran arasındaki farkı da açık bir

³³ ibid 61.

³⁴ Şefik Taylan Akman, ‘Atina Antikitesinde Sınıf Mücadeleleri ve Tiranların Hukuku’ (2021) (29) Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 7, 7.

³⁵ Serkan Ekiz, ‘Jean Bodin’in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik’ (2020) 22(2) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 633, 648-649.

biçimde ortaya koyma yoluna gittiği söylenebilir. Bodin'in bahsettiği temel sınırlama unsuru, "Tanrısal ve doğal yasalara" ilişkindir. Ona göre, yeryüzünün tüm prensleri Tanrısal ve doğal yasaların uyruklarıdır. Dolayısıyla egemenin yaptığı yasalar, adaleti, özgürlüğü, güvenliği ve barışı işaret eden bu evrensel yasalarla uyum içinde olmalıdır³⁶. Eğer hükümdar, Tanrısal ve doğal yasalara aykırı davranırsa halkın da ona itaat yükümlülüğü ortadan kalkacaktır. Bodin'e göre, *"prens Tanrı'nın ve doğanın yasalarına aykırı emirlerine itaat edilmemesi meşrudur. Bu durumda ise, kişinin kaçış yolunu araması, saklanması ya da ölüm cezasına katlanması gerekir; fakat prensin hayatına ya da onuruna yönelik herhangi bir girişimde bulunmamalıdır"*³⁷.

Tanrısal ve doğal yasalara uyma gereği, egemeni yaptığı antlaşmalardan doğan yükümlülükleri yerine getirme yani verdiği sözleri tutma zorunluluğu içine de sokar. Tam da burada egemenin sınırlayan unsurlardan biri olarak antlaşmalar karşımıza çıkmaktadır. Bodin'e göre Fransa kralı, tahta geçişteki ardıllık ilkesini değiştiremez ya da çiğneyemez, kamu topraklarını, mülklerini başkasına devredemez ya da sahiplenemez. Anlaşıyor ki egemen, doğrudan doğruya yasanın kaynağı olarak tanımlansa da kendisinin yapmadığı ve hatta değiştirme hakkının da olmadığı bazı temel yasalara sıkı biçimde bağlı kılınmaktadır³⁸. Bunun aksine hareket eden egemen ise tiranlaşacaktır. Söz konusu durumun yansımalarını kamu görevlerinin belirlenmesinde de görmek mümkündür. Bodin'e göre, *"tiran, halkını zayıf tutmak için onların iliğini kurutur ve son damlasına kadar sömürür. Kral, kamu görevlerini dürüst ve erdemli kişilere emanet etmeye çalışırken, tiran bu görevleri en yüksek fiyatı verene satar. Bunu yaparken, halkını daha da baskı altına almak amacıyla, onları yağmacılarla karşı karşıya bırakır. Ardından, bu hırsızları idam ederek kendisine adil bir yönetici unvanı kazandırmaya çalışır"*³⁹.

Tanrı'nın ve doğanın yasaları, aynı zamanda tüm halklar arasında ortak olan insan yasaları, aslında benzer değerlere işaret etmektedir. Bu yasalar, akıl ve adalet ilkelerine,

³⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (3. Baskı İletişim Yayınları 2012) 410.

³⁷ Bodin (n 30) 68.

³⁸ Ağaoğulları (n 36) 410.

³⁹ Bodin (n 30) 62.

daha yüksek ve zamansal olmayan bir ahlaki düzene atıfta bulunur ve bu yasalar katı bir şekilde uygulanabilir nitelikte değildir⁴⁰. Dolayısıyla Bodin'in düşüncesinde, karşı olduğu tiranlığa sapmış bir krala karşı da halkın direnme hakkı yoktur. Halkın bu durumda yapabileceği tek şey, tirana karşı koymak yerine ondan uzaklaşmak veya saklanmaktır. Bodin'e göre bu yaklaşımın temel nedeni, tiranlığın da bir devlet biçimi olmasıdır. Tiran, egemen bir otorite olduğundan, ona karşı gelinemez ve öldürülmesi de meşru değildir⁴¹. Bodin'e göre, *"prens mutlak bir egemen ise, otoritesi tartışmasız bir şekilde kendisine ait olup tebaasıyla paylaşılmıyorsa, hiçbir koşulda ne bireysel olarak bir tebaa ne de genel olarak tüm tebaanın, kralının hayatına ve onuruna karşı, hukuki bir süreçle ya da silah zoruyla herhangi bir girişimde bulunması meşru değildir. Bunun nedeni, prensin hayal edilebilecek tüm kötü, dinsiz ve zalimce fiilleri işlemiş olsa dahi, böyle bir girişimin mümkün olmamasıdır. Tebaanın prensi üzerinde herhangi bir yargı yetkisi yoktur; çünkü tüm emir verme yetkisi ve otoritesi prensin kendisinden kaynaklanır. Prens, tüm yargıçların yetkilerini feshedebilir, onların yetkilendirmelerini geri çekebilir ve sırf varlığıyla tüm yargıçların, kurumların, meclislerin ve toplulukların yetkilerini askıya alabilir. Eğer bir tebaanın prensine, bir vassalın efendisine ya da bir hizmetkârın ustasına karşı hukuki bir süreç başlatması meşru değilse, güç kullanarak harekete geçmesi çok daha az meşrudur. Bu mesele, tebaanın bunu yapmaya imkânı olup olmadığı değil, bunu yapmasının hukuka uygun olup olmadığı veya yetki alanına girip girmediği meselesidir"*⁴².

Tiranlaşan egemene karşı halkın direnme hakkı olmadığını düşünen Bodin'e göre, böylesi bir eylemi yine başka bir prensin yapması ise meşru kabul edilebilir. Ona göre, *"nasıl ki yasaların bir çözüm sunmadığı durumlarda, haksız yere baskı görenlerin onurunu ve hayatını savunmak için zorlayıcı eylemlerde bulunmak doğru ve yerinde kabul ediliyorsa, bir halkın zalim bir tiran tarafından haksız yere baskı altına alınmasını önlemek için silaha sarılmak bir prens için son derece onurlu ve uygun bir davranıştır"*⁴³.

⁴⁰ Beaulac (n 26) 14.

⁴¹ Bodin (n 30) 67; Saygılı (n 28) 197; Sarıca (n 24) 97.

⁴² Bodin (n 30) 67.

⁴³ ibid 66.

Prens için onurlu görülen bu eylemi, halktan birinin gerçekleştirmesinin ötesinde düşünmesi dahi vatana ihanet suçunu oluşturacaktır. Bodin’e göre, “*sadece prensini öldüren kişi vatana ihanetten suçlu değildir, aynı şekilde bunu sadece deneyen, öğütleyen, isteyen ve hatta düşünen kişi de vatana ihanetten suçludur*”⁴⁴. Bodin burada yaptığı ayrımın nedenini ise şöyle açıklamıştır; “*Eğer tiranları öldürmek serbest olsaydı, ne çok tiran ortaya çıkardı! Ağır vergiler koyan prens, halkın gözünde tiran sayılabilirdi. Aristoteles’e göre, halkın arzularına aykırı bir şekilde hükmeden bir kişi tiran olarak değerlendirilebilirdi. Kendini korumak için bir muhafız birliği bulunduran ya da hayatına karşı düzenlenen komplo girişimlerinde bulunanları idam eden bir prens de tiran olarak görülebilirdi. Bu durumda erdemli prensler nasıl bir güvenlik içinde olabilirdi? Komşu prenslerin tiranları silahlı güçle takip etme hakkını reddetmek istemiyorum; yalnızca bu hakkı tebaaya reddetmek istiyorum*”⁴⁵. Bodin’in tirana karşı halkın değil, yalnızca başka bir prensin direnme hakkını tanınması, onun mutlak ve bölünemez egemenlik anlayışıyla ilişkili görünmektedir. Bodin’e göre egemenlik, herhangi bir toplumsal denetime tabi olmayan bir otoritedir. Bu nedenle halkın egemene karşı direnme hakkının tanınması, Bodin’in teorisindeki egemenliğin niteliğiyle bağdaşmayacaktır. Nitekim böyle bir hak, egemen gücün sınırlandırılabilir olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Ayrıca Bodin’in hukuk anlayışının da bu kuramsal çerçevede şekillendiği söylenebilir. Hukuk, egemenin buyruğudur ve ona karşı gelinemez; halkın direnme hakkı ise hukuki değil, düzensiz ve tehlikeli bir eylem olarak değerlendirilir. Oysa bu yaklaşım, egemenin tiranlığa sapması durumunda halkın hak arama yollarını tümüyle kapatarak, onu mutlak itaate mahkûm eden bir hukuk anlayışına kapı aralamaktadır. Dolayısıyla Bodin’in tiranlık karşısında yalnızca bir başka prensin müdahalesini meşru sayması, hukuku halkın değil, egemenin çıkarı doğrultusunda kurumsallaştıran bir anlayışın ifadesi olarak görünmektedir. Bununla birlikte, Bodin’in tiranlığa karşı tamamen çözümsüz kalmadığı da göz ardı edilmemelidir. Bodin, halkın değilse de başka bir prensin müdahalesini meşru görerek tiranlık karşısında bir çıkış kapısı oluşturur. Bodin’in tiranlığa karşı prensin müdahalesini

⁴⁴ ibid 67.

⁴⁵ ibid 68-69.

kabul etmesi, iktidarın kötüye kullanılmasına karşı sınırlı da olsa fiili tepki alanı oluşturduğunu göstermektedir.

Bodin'e göre, devlet bir kez kurulduğunda, onun varlığı meşruiyet kazanır. Bodin, egemen olan kralı, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görmüş, kralın meşruiyetini Tanrı'dan aldığını ve bu egemenliğin devletin temeli olduğunu söylemiştir. Bodin'e göre, devletin temeli olan egemenlik, yalnızca teorik bir kavram olarak değil, siyasi bir zorunluluk olarak şekillenmiştir. Bodin'in bu düşüncesi, Fransa'nın içinde bulunduğu siyasi ve dini çatışma ortamında, özellikle de Kilise'ye karşı bir argüman olarak önemli bir işlev üstlenmiştir. Egemenlik kavramı, Bodin'in zihninde cismani olan ile uhrevi olanı birleştiren bir köprü işlevi görmüştür. Bu kavram, Kilise'nin siyasi otoritesine meydan okumak için de kullanılmıştır; ancak paradoksal bir biçimde, egemenlik henüz Tanrı'dan tamamen bağımsızlaştırılamamıştır. Bodin'e göre, bu kopuş için tarihsel ve siyasi olarak doğru zaman henüz gelmemiştir⁴⁶. Anlaşıyor ki Bodin, esasen karşı olduğu kralın tiranlığını dahi Kilise'nin tiranlığına tercih etmektedir.

Bodin'in egemenlik soyutlaması ve egemenin sınırlarını belirlerken özellikle tiranlığa ilişkin getirmiş olduğu uyarılar, günümüz demokrasileri bakımından da dikkatle okunmaya değerdir. Öncelikle belirtmek gerekir ki günümüzde egemenlik öznesinin yalın bir biçimde anlaşılmasına dair önemli çıkarımlar, Bodin'in düşüncelerinde bulunabilir. Bu anlayış, açıkça tanımlanmış, belirli ve paylaşılan bir kimliğe sahip geniş bir özne fikrinden kısmen uzaklaşmayı gerektirir. Gerçekten de egemenlik perspektifinin benimsenmesi, bireylerin siyasi topluluğu bir birlik olarak görmesini, kolektif eylem kapasitesini tanımasını ve bu nedenle sorumlu bir şekilde hareket etme görevini üstlenmesini içerir. Bodin'in modern egemenlik kavramıyla ortaya koyduğu temel değer de tam da burada bulunmaktadır. Egemenlik kavramı, siyasi topluluğun bir birim olarak hareket edebilen bir varlık olarak algılanmasını mümkün kılar. Yurttaşlar, siyasi kararlar hakkında kamusal tartışmalara katıldıklarında ya da toplumun belirli bir şekilde hareket etmesi gerektiğini ifade ettiklerinde, bu perspektifi doğal olarak kullanırlar. Nitekim siyasi topluluğun, rasyonel gerekçelere dayanarak birleşik bir özne olarak hareket edebildiği kabul edilmeden, belirli bir eylem yolunu savunmanın veya eleştirmenin de

⁴⁶ Saygılı (n 28) 197.

anlamli bir temeli olmayacaktır⁴⁷. Öncelikle bu sebeple Bodin'in egemenlik kavramsallaştırması tiranlık eleştirisinin de ötesinde modern demokrasilerin işleyişi için önem arz etmektedir. Benzeri şekilde Bodin'in egemenliğin sınırlarına ilişkin olarak Tanrısal ve doğal yasalara yaptığı vurgu ve bunu anlamlandırma şekli, güçlü bir tiranlık eleştirisini de içerisinde barındırmaktadır. Burada dikkat çekilmek istenen husus, Bodin'in doğal hukuk savusunun ötesinde, egemenliğin sınırlarının belirlenmesi ve keyfi egemenlik uygulamalarının engellenmesi gerektiği düşüncesidir. Bodin, egemenliği Tanrısal ve doğal yasalara tabi tutarak, egemenliğin mutlak ve denetimsiz bir güç olamayacağına işaret eder. Bu yaklaşım, sınırlı iktidar anlayışına zemin hazırlamaktadır. Bu bakımdan Bodin'in düşünceleri, yalnızca tarihsel bir referans değil, aynı zamanda demokratik yönetimlerde sorumlu ve meşru iktidar anlayışının sürekliliğini sağlamak adına güçlü bir hatırlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. THOMAS HOBBS: SÖZLEşMENİN KULLANIMI

Thomas Hobbes monarşi karşıtlarının ona tiranlık dediğini ileri sürmüştür. Hobbes'a göre, *“tiranlık ve oligarşi, monarşi ve aristokrasinin farklı adlarından ibarettir. Tarihlerde ve politika kitaplarında tiranlık ve oligarşi gibi farklı hükümet adları vardır: fakat bunlar değişik hükümet biçimlerinin adları değil, aynı biçimlere verilmiş kötüleyici adlardır. Çünkü monarşi yönetimi altında memnun olmayanlar ona tiranlık derler; aristokrasiden memnun olmayanlar ise, onu oligarşi olarak adlandırırlar: yine demokrasi yönetiminden zarar gördüklerini düşünenler, ona yönetimsizlik anlamına gelen anarşi adını verirler; ancak hiç kimsenin yönetimsizliği farklı bir yönetim biçimi olarak gördüğünü sanmıyorum: ayrıca yönetimin hoşlarına gittiğinde bir tür, hoşlarına gitmediğinde veya yöneticilerin zulmüne uğradıklarında ise başka bir tür olduğu düşünülmemelidir”*⁴⁸.

Hobbes, tiran figürünün statüsünü bir anlamda da küçümseyerek tiranlığın hoş görülmeyen bir monarşiden başka bir şey olmadığını ifade etmektedir. Bu yönüyle Hobbes, zaman zaman tiran kavramını teorik olarak yok eden kişi olarak görülmektedir.

⁴⁷ Geenens (n 23) 101-102.

⁴⁸ Thomas Hobbes, *Leviathan* (çev. Semih Lim 11. Baskı Yapı Kredi Yayınları 2013) 146.

Buna karşın sözü edilen yaklaşımı Hobbes'un tiranlık konusundaki düşüncelerinin karmaşıklığını tam anlamıyla ortadan kaldırmamaktadır⁴⁹.

Hobbes'un monarşi ve tiranlık şeklinde birbiriyle doğrudan kıyaslamaya gidilecek farklı hükümet biçimleri olmadığı yönündeki açıklamasına henüz bu çalışmanın başında yaptığımız açıklama ile katıldığımızı söyleyebiliriz. Ayrıca belirtmek isteriz ki tiranlık, mutlaka monarşiden doğan bir pratik olarak da ele alınmamalıdır. Egemenliğin sınırlarının olmadığı ya da belirsiz olduğu durumlarda, başka bir deyişle hukuka ve yasaya bağlılık olmadığı, tiranlığa dönüşen ya da dönüşme riski olan yönetimlerin ortaya çıktığını yadsımak, tarihi perspektif ile bakıldığında da bir kavram boşluğu yaratabilir. Bu bakışla okunduğunda Hobbes'un görüşlerinde de -doğrudan tiranlık denmediği durumlarda dahi- tiranlık eleştirisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Hobbes, tiran teriminin her zaman bir monarka atfedilmediğini kabul etmektedir. Kiliselerde ve üniversitelerde, halkçı olmayan her türlü yönetim, tiranlık olarak adlandırılmaktadır. Hobbes'a göre, vatandaşlar çeşitli yönetim biçimlerinde zulme uğrayabilir ve hatta hiçbir tiran, halk meclisi kadar zalim olmamıştır⁵⁰. Hobbes, demokrasiden doğabilecek tiranlığı ya da halkın yönetiminin olduğu yerdeki tiranlık olasılığını da göz ardı etmemektedir.

Hobbes, insanların “doğa durumunun” savaşa varan bir çatışma hâli olduğunu ortaya koyduktan sonra egemenliğin kaynağını oluşturan koşulları açıklar. Bir yandan, egemen gücün zorla elde edilebileceği ifade edilirken diğer yandan insanların kendi aralarında, gönüllü olarak, bir kişi ya da bir grup insana boyun eğmeyi kabul edebileceklerini belirtir. Aslında her iki durumdaki teslimiyet nedeni de temelde aynıdır. İlk durumda, insanlar hayatları ve özgürlükleri üzerinde güce sahip olan kişi ya da gruptan duydukları korku nedeniyle boyun eğler. İkinci durumda ise egemeni seçen insanlar, kendilerinin görevlendirdikleri kişiden değil; fakat bu kez de birbirlerinden duydukları korku nedeniyle bunu yaparlar. Her durumda egemen, bu rolü üstlenmesinden önce yapılan bir “sözleşmenin” sonucunda egemen olur. Bu sözleşmeye taraf olanlar, ortak

⁴⁹ Kinch Hoekstra, ‘Tyrannus Rex vs. Leviathan’ (2001) 82(3-4) Pacific Philosophical Quarterly 420, 420.

⁵⁰ ibid 424.

irade beyanıyla tehlikeden korunmak amacıyla kendileri üzerinde bir “ortak güç” olması gerektiğini kabul ederler. Böylece çoğunluğun iradesi bir araya gelir⁵¹.

Hobbes, doğa durumunda bireylerin sürekli bir çatışma ve güvensizlik içinde yaşadığı görüşünden hareketle toplumsal düzenin yalnızca güçlü bir merkezi otorite ile sağlanabileceğini savunmaktadır⁵². Bu bağlamda bireylerin özgürlüklerini bir egemene devrederek oluşturduğu “toplum sözleşmesi” hem kargaşaların önlenmesinin aracı hem de egemenliğin meşruiyet zemini olarak işlev görür⁵³. Hobbes’un düşüncesinde tiranlık da halkın egemenliğe olan rızasının ortadan kalktığı ya da egemenin halkın güvenliği ve refahını sağlamaktan uzaklaştığı durumlarda tartışılabilir bir olgu olarak değerlendirilebilir. Burada meşru otoritenin temeli toplum sözleşmesine uyma bağlamında gelişmektedir.

Hobbes’a göre egemenliğe doğal yasalar dışında getirilecek herhangi bir sınırlama, egemenliğin mutlaklığıyla bağdaşmaz⁵⁴. Bu bağlamda, egemenlik ne egemenin kendisi ne de toplum tarafından sınırlandırılabilir⁵⁵. Hobbes, egemen gücü toplumda yasaları yapma, değiştirme ve kaldırma yetkisine sahip olan tek otorite olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla egemen, kendi koyduğu yasalarla bağlı değildir. Egemenlik yalnızca doğa kanunlarına, akla ve aklın ilkelerine tabidir. Hobbes’a göre, yasayı belirleyen bizzat egemen gücün kendisi olduğundan egemenliğin yasayla sınırlanması da mümkün değildir⁵⁶. Bu noktada Hobbes’un uyrukların bazı durumlarda egemenin atadığı yargıçlar önünde dava açabileceğine ilişkin fikirlerine de dikkat çekmek gerekir. Hobbes, egemenin taleplerinin mevcut yasaya dayandığı durumlarda, uyrukların hak arama özgürlüğüne sahip olabileceğini belirtmektedir⁵⁷. Egemenin taleplerini mevcut yasaya dayandırması durumunda uyrukların itiraz hakkı olduğuna dair söz konusu görüşler,

⁵¹ Howell A. Lloyd, ‘Sovereignty: Bodin, Hobbes, Rousseau’ (1991) 45(179/4) *Revue Internationale de Philosophie* 353, 362-363.

⁵² Hobbes (n 48) 99-103.

⁵³ ibid 136-137.

⁵⁴ Göze (n 1) 151.

⁵⁵ Hoekstra (n 49) 424.

⁵⁶ Göze (n 1) 148.

⁵⁷ Hobbes (n 48) 170-171.

egemenliğin fiili bir sınırlanması olarak değerlendirilebilir⁵⁸. Bununla birlikte bu tür hukuki başvuru yolları, Hobbes'un egemenliği sınırlandırmaktan ziyade toplumda düzenin sağlanması amacıyla tasarladığı bir mekanizma görünümündedir. Hobbes'un kuramında, egemenin hukuki taleplerini yasaya dayandırması, onun mutlak otoritesini ortadan kaldırmaz, zira yasayı dilediği zaman kaldırıp yeniden düzenleyebilecek olan da yine egemendir⁵⁹. Bu nedenle söz konusu düşüncelerin, Hobbes'un egemenliğin doğasına ilişkin temel tezleriyle çelişmeyen; ancak uygulamada ortaya çıkabilecek uyumsuzluklara ilişkin düzenleyici bir işlev taşıdığı söylenebilir.

Hobbes'a göre bütün egemenlerin doğa yasalarına tabi oldukları doğrudur; çünkü bu yasalar Tanrısal ve hiçbir insan veya devlet tarafından ilga edilemezler. Buna karşın egemen kendisinin yani devletin yaptığı yasalara tabi değildir; çünkü yasalara tabi olmak devlete, yani egemen temsilciye, yani kendi kendine tabi olmaktır. Bunun anlamı ise tabiiyet değil yasalardan özgür olmaktır. Aksine bir durum, yasaları egemenin üstüne koyacağı için aynı zamanda onun üzerinde bir yargıç ve onu cezalandırabilecek bir güç oluşturur. Bu ise yeni bir güç oluşturmak anlamına gelir. Hobbes'a göre bu halde ikinciye cezalandırabilmek için de bir üçüncü oluşturulur ve bu durum ancak devletin karışması ve çözülmesi ile sonuçlanır⁶⁰.

Hobbes'un düşüncesinde yer bulan doğa yasaları ise insanın doğa durumu çözümlemesinden çıkan rasyonel ilkelerdir. İnsana bu ilkeleri bulduran, kendi varlığını koruma ihtiyacıdır. Bunlar güvenli yaşamın, barışın ilkeleridir ve aklın buyrukları olarak insana yapması ve yapmaması gerekenleri bildirir. Doğa yasaları, insanın aydınlanmış öz çıkarını temsil eder. Bu ilkelerin gerçekten yasa olabilmeleri için ise son noktada yaptırım gücüne sahip olmaları gerekir. Bu ilkeleri yaptırım gücüne sahip gerçek birer yasaya dönüştürecek olan ise toplumsal sözleşmesi ile vücut bulan Leviathan yani devlettir⁶¹.

⁵⁸ Berke Özenç, *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi* (İletişim Yayınları 2014) 181-183.

⁵⁹ Hobbes (n 48) 201.

⁶⁰ ibid 243.

⁶¹ Zeki Aktaş, "Leviathan ve Adalet: Hobbes'un Adalet Temellendirmesi" (2024) (64) Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 215, 227.

Hobbes, egemen bir iktidarın hem zorunlu hem de meşru olduğunu göstermek için devlet öncesi döneme uzanmaktadır. Devletin bir sözleşmeyle kurulduğu fikri, Machiavelli ve Bodin'in yetersiz kaldığı, meşruiyet sorununu çözecektir. Hobbes, yönetme yetkisinin ancak yönetilenlerin onayıyla meşrulaştırılabileceği düşüncesini toplum sözleşmesi kurgusuyla devlet teorisine başarılı biçimde eklemiştir⁶². Hobbes'un teorisinde doğal yasalar, özgürlüğün ve onun hukukla somutlaşan biçimi olarak hakların sınırını oluşturmaktadır⁶³. Dolayısıyla Hobbes, öncelikle bireylerin haklarının ve özgürlüklerinin sınırlarını belirlemiştir. Hobbes'un egemen iktidarı sınırlandırıp sınırlandırmadığı ise tartışmaya açık görünmektedir.

Hobbes, bireylerin devlete karşı ileri sürebilecekleri hakları olduğu görüşünü reddeder⁶⁴. Çoğunluğun iradesi, tek bir iradeye indirgenir ve bu irade, tek bir kişide veya bir kurumda birleşerek bir ortaklık oluşturur. Bu bağlamda, egemenlik yalnızca onu elinde tutan kişi ya da topluluğa değil, doğrudan devlete aittir. Nitekim bu ortaklığın kurulmasıyla egemen gücün devredildiği kişi ya da topluluğun tüm hak ve yetkileri ortaya çıkar. Egemen gücü devralan, yapılan sözleşmenin tarafı olmadığı için sözleşmenin şartlarına bağlı değildir; ancak çoğunluk, doğası gereği tek bir bütün değil, birçok bireyden oluştuğundan, devletin varlık kazanabilmesi için bu bireylerin iradesini temsil edecek bir temsilci atanması zorunludur. Bu temsilci, tebaasının desteğiyle egemen olur ve toplumu hem dış tehditlerden hem de bireylerin birbirine verebileceği zararlardan korumakla yükümlüdür. Egemen, tebaasının eleştirilerine ve cezalandırmasına karşı bağıstıktır. Aynı zamanda yasaları yapan ve uygulayan en yüksek otoritedir. Yasa, devlet içinde egemenin emrinden başka bir şey değildir⁶⁵.

Hobbes'a göre egemene karşı direnme hakkı da kabul edilmemelidir. Kaldı ki tiranlık da aslında yönetimden hoşnutsuz olanların kullandığı duygusal bir etikettir ve bu tür söylemlerin, yönetime karşı direnme hakkı doğurması egemenliğin varlığını tehdit

⁶² Uygun (n 24) 206-209.

⁶³ Akad, Vural Dinçkol ve Bulut (n 4) 107.

⁶⁴ Uygun (n 24) 213.

⁶⁵ Lloyd (n 51) 363; Christopher Pierson, *Modern Devlet* (çev. Neşet Kutluğ ve Burcu Erdoğan Chiviyazıları Yayınevi 2011) 30-31.

eder⁶⁶. Hobbes'un teorisinde egemenliğin birey haklarıyla sınırlandırılmadığı ve direnme hakkına da yer verilmediği görülmektedir; çünkü Hobbes'a göre, isyanı meşrulaştırmanın geleneksel bir yolu, egemenin tiran kılığında gösterilmesidir. Hobbes, hukukilik ve egemenliğin ayrılabilceği görüşünün zararlı bir hata olduğunu; çünkü bu görüşün isyanı meşru kabul etmeye yol açtığını ifade eder. Bu durum halkı, yöneticilerinden hoşlanmadıkları her durumda, onları tiran olarak adlandıranlara katılmaya ve onlara karşı savaş başlatmayı meşru görmeye sevk edebilir. Hobbes'a göre bu tür girişimler, yalnızca belirli güçlü gruplar tarafından değil, vaizler tarafından da yapılmaktadır⁶⁷.

Hobbes, egemenlik mücadelesinde taraflardan birinin bir zalimi öldürmek istemesinin meşruiyetini de tartışmaktadır. Ona göre, zalim olarak tanımlanan kişi ya meşru bir hakka sahip olarak hükmediyordur ya da hakka sahip olmadan hükmediyordur. Eğer zalim olarak tanımlanan kişi meşru bir hakka sahip olmadan hükmediyorsa, o bir düşmandır ve öldürülmesi meşrudur. Buna karşı Hobbes burada meşru gördüğü öldürmeyi "zalimin öldürülmesi (tyrannicide)" olarak değil, "düşmanın öldürülmesi (hosticidium)" olarak tanımlamaktadır. Bu durumda, zalimi öldürmek isteyen kişinin önceden o kişiyi "düşman" olarak belirlemesi gerekir. Hobbes, içerik bakımından zalimin öldürülmesini meşru kılarken bunu düşmanın öldürülmesi olarak tanımlar; çünkü Hobbes'a göre, "tyrannicide" değil, "hosticidium" söz konusu olduğunda öldürme meşru kabul edilebilir⁶⁸. Dolayısıyla, zalimi öldürmek isteyen kişinin öncelikle onu bir düşman olarak konumlandırması gerekir. Hobbes, içerik bakımından zalimin öldürülmesini meşru kılarken bunu egemenliğe karşı bir eylem olarak değil, savaş bağlamında düşmanın ortadan kaldırılması olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle Hobbes, tiranlığı tanımanın ve buna karşı koymanın meşru bir hak değil, egemenlik düzenini çökerten tehlikeli bir keyfilik olduğunu savunur. Hobbes'a göre bir egemeni öldürmek, ancak onun zaten egemen sayılmadığı bir savaş bağlamında, yani düşman olarak tanımlandığında meşru olabilir. Bu yaklaşım, Hobbes'un tiranlık karşısında özellikli bir tutum aldığı fikrini uyandırmaktadır. Nitekim tiranlık söz konusu olduğunda, adaletsiz yöneticilere karşı

⁶⁶ Hoekstra (n 49) 422.

⁶⁷ Hobbes (n 48) 146; Hoekstra (n 49) 429.

⁶⁸ Hobbes (n 48) 244-245; Hoekstra (n 49) 437.

direnme hakkının tanınması beklenirken; Hobbes, tiranlığı tanımanın dahi kamusal düzeni tehdit eden bir sapma olduğuna işaret etmektedir. Ona göre, tiranlık söylemi çoğu zaman öznel hoşnutsuzlukların siyasal gerekçelere dönüştürülmesidir ve bu söylemin kabulü, egemenliğin parçalanmasına, dolayısıyla doğa durumuna geri dönüşe yol açar. Bu yüzden Hobbes'un teorisinde tiranlığa direnme hakkının değil, tiran olarak görülen kişinin meşru egemenlikten ayrılmasının ve bu ayrımın savaş haliyle belirginleştirilebileceğinin savunulduğu söylenebilir.

Ayrıca Hobbes, hükümdarın sınırsız gücüne dayanarak dini işler de dâhil olmak üzere devlet içinde her şeyi yapabildiğini, bu güç karşısında insanlar için ona ancak kayıtsız ve şartsız bağlılığın söz konusu olabildiğini düşünmektedir. Hobbes, devlette her şeyin hükümdarın sınırsız gücüne dayandığını söylemekle beraber hükümdar tarafından göz önünde bulundurulması gereken ve onun eylemlerini meşru kılan noktalara da işaret etmektedir. Hükümdarın onu yönetecek olan akla, aklın kanunlarına, doğa yasalarına uygun davranması gerekir. Hükümdarın çoğunluğun yararı neyi gerektiriyorsa onu yapması beklenir. Hükümdar, insanların mutluluğu için iç barışın teminini sağlamalı ve dış tehlikelere karşı koymayı mümkün kılacak tedbirleri almalıdır⁶⁹.

Hobbes'a göre hükümdar, kişisel özgürlüklere sınırlama getirirken devletin yararı ve halkın iyiliği gibi amaçlara sahip olmalıdır. Ayrıca hükümdar, insanların özgürlüklerini tamamen bertaraf etmemelidir⁷⁰. Bu konuda özellikle "yaşam hakkı" ön plana çıkmaktadır. Hobbes'a göre, hiç kimsenin bırakmış veya devretmiş kabul edilemeyeceği bazı haklar vardır. İnsan, canını almak için kendisine cebren saldıranlara direnmek hakkını bırakamaz. Bireyler, devleti genel savaş durumuna son vererek hayatlarını güvence altına alması için kurmuşlardır. Devletin kuruluş amacı, barışın sağlanması ve dolayısıyla insanların hayatlarının güvence altına alınmasıdır. Devlet bunu yapamadığında veya bizzat bireyin hayatını tehdit ettiğinde, bireyin itaat yükümlülüğü de ortadan kalkar. Hobbes, bu durumu bireyin devlete karşı ileri sürebileceği, hukuken korunan bir hak olarak tasarlamamıştır. Burada yalnızca hayatta kalmak için devletin buyruklarına karşı çıkan kişinin ayıplanamayacağı, ahlaken suçlanamayacağı veya haksız

⁶⁹ Okandan (n 24) 549.

⁷⁰ ibid 549.

eylem yapmakla itham edilemeyeceği söylenmektedir; çünkü hayatta kalmak için verilen mücadele insanın doğasından kaynaklanan bir tür içgüdüdür. Bu durum, doğa durumunda olduğu kadar devlet kurulduktan sonra da geçerlidir. Dolayısıyla devlet, kişiyi öldürmeye kalktığında, kişinin devlete itaat yükümü de sona erecektir. Nitekim böyle bir durum söz konusu olduğunda, esasen doğa durumuna dönmüş olur ve artık kişi, hayatını korumak için gücü yeten her şeyi yapabilir. Kişinin kendi hayatını koruma hakkı, devredilebilir bir hak değildir ve devlete geçmemiştir⁷¹.

Hobbes'un görüşünde egemen güç, her ne kadar sınırsız bir yetkiye sahip olsa da bireyin yaşamını koruma sorumluluğu taşır. Bireyin yaşamını tehdit edecek düzenlemelere karşı direnme hakkı ve itaatsizlik özgürlüğü bulunmaktadır. Bu noktada Hobbes, egemen gücün bireyin yaşam hakkının korunmasıyla sınırlandırıldığına işaret etmektedir; ancak bu sınırlandırmanın ne kadar etkili olabileceği ise tartışmaya açıktır. Zira egemen güç, sahip olduğu sınırsız yetki çerçevesinde bireylerin yaşam hakkına dahi müdahale edebilir güçtedir. Örneğin toplumsal düzenin sağlanması adına, bireyin yaşam hakkına yönelik müdahaleler mümkün hâle gelebilmektedir⁷².

Hobbes'un egemen iktidara getirdiği bir başka sınır ise mülkiyet hakkına ilişkindir. Buna göre egemen, halkın mülkiyet hakkını tanımak, onu topluma uygun biçimde düzenlemekle yükümlüdür. Hobbes'a göre doğal yaşamda bulunmayan bu hak, sözleşmenin temel ilkelerinden birini oluşturmaktadır. Egemenliğin bir diğer sınırını ise halkın yasal savunma hakkı oluşturur. Bu hak, içe ve dışa karşı veya ortak ya da özel düşmana karşı kullanılabilir bir haktır. Ayrıca egemen, uyruklarına "saf özgürlük" tanımalıdır. Hobbes'un saf özgürlüğü, arzularımızı gerçekleştirmeye yöneldiğimizde dıştan bir engelin bulunmamasını ifade eder. Bu noktada ise tek sınır, yasa olmalıdır. Bu durumda yasanın dokunmadığı alanda kişinin özgür olduğu söylenebilir. Halkı yönetmek için yapılan yasalar, onun yararını sağladığı ölçüde mükemmeldir. Kişinin özgürlük alanı

⁷¹ Uygun (n 24) 215-216; Pierson (n 65) 31.

⁷² Pank (n 25) 252-253.

ise yasanın sustuğu yerde başlar. Demek ki egemen, bu sınırı iyi tayin etmeli ve özgürlüğün çekirdek alanına kadar uzanmamalıdır⁷³.

Bu açıklamalara bakıldığında Hobbes'un Leviathan'ı, tiranlık olmadığı gibi totaliter bir devletin özelliklerini de taşımamaktadır. Totaliter devlet, kişileri bedenleri ve ruhlarıyla kapsamaktadır ve onları belirli eylemlere yöneltmektedir. Totaliter devlet, devlet ve toplum ayrımını reddettiği gibi kişinin özel ve kamusal yaşam ayrımını da reddetmektedir. Oysa Hobbes'un mutlakıyeti böyle değildir. Hobbes'un teorisinde devlet yasalarla bağlı değildir ve kişinin devlet karşısında hiçbir yasal güvencesi yoktur; ancak bunun kaynağında kişilerin kendi iradeleri ile haklarını devretmeleri vardır. Dolayısıyla egemen kişinin iktidarını bu bilinçle kullanması gerekir⁷⁴. Hobbes, Leviathan'ı en baştan halk iradesine dayandırmaktadır. İnsanlar güvenlik ve barış için kendi iradeleri ile sözleşmeye dayalı olarak egemen gücün varlığını kabul eder ve toplum hâlinde yaşamaya başlar. Böyle olunca sözleşmenin amacına uygun davranmayan yönetimin devamı ya da ona itaat zorunluluğu düşünülemez; çünkü onun varlık amacı ortadan kalkmıştır.

Hobbes, monarşiyi tercih etmekle birlikte öncelikli bağlılığını etkin bir hükümetin meşruiyetine yöneltmektedir. Hobbes, tiranlık karşıtı bir kişinin yalnızca monarşiyeye değil, etkin hükümete de düşman olduğunu belirterek bu tutuma müsamaha gösterilemeyeceğini savunur. Hobbes, tiran teriminin yıkıcı bir güce sahip olduğunu kabul ederken aynı zamanda terimi içeriğinden arındırarak yalnızca genel bir yönetime karşıtlık anlamına gelecek şekilde inceltir⁷⁵. Bu yönüyle Hobbes, tiranlık meselesine dair doğrudan ve sistemli bir tartışma yürütmemiş olsa da konuya ilişkin dolaylı katkıları ve farklı yaklaşımı ile dikkate değerdir.

Hobbes, birinin tiran olarak adlandırılmasının, gerçekten tiran olmasıyla farklı olduğunu ifade etmektedir. Hobbes bazı açıklamalarında tiran ve tiranlık terimlerini defalarca kullanır ve genellikle bunları gayri meşru bir iktidar gaspını veya iktidarın kötüye kullanımını ifade etmek için tercih eder. Örneğin Hobbes, Cromwell'i bir tiran

⁷³ Mehmet Akad, 'Machiavel - Bodin ve Hobbes'da Monarşi Anlayışı' (1974) 40(1-4) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 553, 577-578.

⁷⁴ Göze (n 1) 154.

⁷⁵ Hoekstra (n 49) 425.

olarak adlandırdığında ya da parlamentoyu tiranlık olarak nitelendirdiğinde tiranlık kavramının kınayıcı dilini kendisi de kullanmaktadır⁷⁶. Bu bakışla okunduğunda, Hobbes da tıpkı Machiavelli ve Bodin gibi tiranlığa karşı çıkmaktadır. Nitekim Hobbes'un düşüncesinde de egemen yasayı uygulamakla görevlidir ve keyfi şekilde davranamaz. Bunu yaparken de uyruklar arasında ayırım gözetemez. Aksi hâlde düzeni korumakla yükümlü olan egemen, bu tür davranışıyla sürekli savaşa ve kargaşaya yol açabilir ve varlık sebebini kaybeder⁷⁷.

SONUÇ

Monarşi dönemi düşünürleri Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un öncelikli ortak yönleri feodal toplumun getirdiği düzensizliklerden çıkışı sağlayacak kralın merkezi yönetimini savunmalarıyken bir diğer ortak yönleri de tiranlığa karşı bir tutum sergilemeleridir. Yasayı koyan egemeni hem hukukun tek kaynağı olarak görmek hem de onu koyduğu ilkelerle sınırlandırmak, çelişkili gibi görünse de bu düşünce, onların egemenlik teorilerinin temelini oluşturur. Machiavelli'de egemen, doktrinin esasını oluştururken Bodin'in egemenlik teorisi hem hukuki düzenin hem de siyasal istikrarın sağlanmasında belirleyici olmuştur. Hobbes'ta ise bu rolü toplum sözleşmesini yapan halk üstlenmiştir⁷⁸.

Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un siyasal düşünceleri, otoriterleşmenin tarihsel dinamiklerini anlamak ve bu dinamiklere karşı direnç geliştirmek açısından bugün de önemini korumaktadır. Nitekim bu düşünürlerin bir ortak noktası da tiranlık ve meşru otorite arasındaki sınırların çizilmesine yönelik çaba göstermeleridir. Özellikle günümüz demokrasilerinde, güç yoğunlaşması, yasaların keyfi bir şekilde uygulanması ve denetim mekanizmalarının işlevsiz hâle gelmesi gibi riskler, bu düşüncelerin hâlâ dikkatle okunmaya değer olduğunu ortaya koymaktadır.

Machiavelli'nin hükümdar ve halk arasındaki ilişki ve dengeye yaptığı vurgu ile gücün süreyle sınırlandırılması gerektiği yönündeki uyarıları otoriterleşmeye karşı temel

⁷⁶ ibid 427.

⁷⁷ Akad (n 73) 576-577.

⁷⁸ ibid 583.

bir ilke olarak kabul edilebilir ve bu bağlamda modern demokrasiler için de uyarıcı nitelik taşır. Bodin'in egemenliği kavramsallaştırması ve hukuka yaptığı vurgu ise otoriter eğilimlerin kurumsal denetimle nasıl önlenebileceğine dair geliştirilecek yolların zeminini oluşturmaktadır. Hobbes ise toplum sözleşmesinin sağladığı meşruiyet dayanağını ortaya koyarak onun korunmasının, devletin otorite ile birey arasındaki dengeyi sağlayabilmesinde kritik bir rol oynadığını göstermiştir.

Machiavelli, Bodin ve Hobbes, monarşi dönemi düşünürleri olmalarına rağmen yaşadıkları çağın monarşileri bağlamında tiranlık kavramının içeriği hakkında düşünmüşler, tiranlığı doğrudan ya da dolaylı olarak eleştirmişler ve tiranlık yönetimlerinin oluşmasını önlemek üzere uyarı ve önerilerde bulunmuşlardır. Otoriteyi merkezileştiren bir geçiş döneminin içinde tiranlığın tartışmaya açılması, hukukileşme çabaları ve birey haklarını koruma adımları, bu eleştirilerin güncel değerini artırmaktadır. Özellikle tiranlığın yalnızca teorik değil, aynı zamanda pratik bir sorun olarak ele alınması, bu düşünürlerin siyasal görüşlerini yersiz ve zamansız bir bağlama taşımıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları M A, *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (3. Baskı İletişim Yayınları 2012).
- Akad M, 'Machiavel - Bodin ve Hobbes'da Monarşi Anlayışı', (1974) 40(1-4) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 553 - 587.
- Akad M, Vural Dinçkol B ve Bulut N, *Genel Kamu Hukuku* (17. Basım Der Yayınları 2021).
- Akal C B, 'Machiavelli, Makyavelizm ve Meşruiyet Sorunu' iç Cemal Bâli Akal (ed), *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite* (2. Baskı Dost Kitabevi 2014) 26-42.
- Akman Ş T, 'Atina Antikitesinde Sınıf Mücadeleleri ve Tiranların Hukuku' (2021) (29) Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi 7-27.
- Aktaş Z, 'Leviathan' ve Adalet: Hobbes'un Adalet Temellendirmesi' (2024) (64) Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 215-229.

- Althusser L, *Makyavel'in Yalnızlığı* (çev. Turhan Ilgaz, Alâeddin Şenel ve Seda Çakmak, Epos Yayınları 2003).
- Beaulac S, 'The Social Power of Bodin's 'Sovereignty' and International Law' (2003) 4 Melbourne Journal of International Law 1-28.
- Bodin J, *Six Books of the Commonwealth Book II* (abridged and translated by M. J. Tooley) <<http://www.constitution.org/liberlib.htm>> accessed 20 December 2024.
- Doehring K, *Genel Devlet Kuramı* (çev. Ahmet Mumcu 4. Baskı İnkılap Kitabevi 2002).
- Ekiz S, 'Jean Bodin'in Siyaset Felsefesinde Devlet ve Egemenlik' (2020) 22(2) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 633-691.
- Geenens R, 'Sovereignty, Action, Autonomy' in Bas Leijssenaar, Neil Walker (eds), *Sovereignty in Action* (Cambridge University Press 2019) 91-112.
- Göze A, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (12. Bası Beta Yayınları 2009).
- Geuna M, 'Machiavelli and the Problem of Dictatorship' (2015) 28(2) Ratio Juris 226-241.
- Hobbes T, *Leviathan* (çev. Semih Lim 11. Baskı Yapı Kredi Yayınları 2013).
- Hoekstra K, 'Tyrannus Rex vs. Leviathan' (2001) 82(3-4) Pacific Philosophical Quarterly 420-446.
- Koçak M, *Devlet ve Egemenlik* (Seçkin Yayınları 2006).
- Lloyd H A, 'Sovereignty: Bodin, Hobbes, Rousseau' (1991) 45(179/4) Revue Internationale de Philosophie 353-379.
- Machiavelli N, *Hükümdar* (çev. Necdet Adabağ 3. Baskı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2010).
- Machiavelli N, *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler* (çev. Alev Tolga 2. Baskı Say Yayınları 2017).
- Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine* (2. Basım Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2017).

Okandan R G, *Umumî Âmmе Hukuku* (Fakülteler Matbaası 1976).

Özdemir A M, Saygılı A, Zabunoğlu H G, Akyıldız N, Ketizmen M, Demirli A, Aykut E, Türkoğlu Karacaova E N, Uğurlu G ve Şahin O G, *Genel Kamu Hukuku Kuramsal Yaklaşım* (6. Baskı İmge Kitabevi 2024).

Özenç B, *Hukuk Devleti Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi* (İletişim Yayınları 2014).

Pank Ç, ‘Egemenlik Yetkisinin Sınırının Düşünürler Bağlamında Değerlendirilmesi’ (2016) 9(46), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 245-256.

Pierson C, *Modern Devlet* (çev. Neşet Kutluğ ve Burcu Erdoğan Chiviyazıları Yayınevi 2011).

Sarıca M, *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi* (Milenyum Yayınları 2017).

Saygılı A, ‘Jean Bodin’in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış’ (2014) 63(1) *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 185-198.

Uygun O, *Devlet Teorisi* (On İki Levha Yayınları 2014).

Yavuz R B, ‘Prensin Kurucu Bedeni Ekseninde Machiavelli’nin Siyasi Yaklaşımının Yalınlığı’ (2023) 60 *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 299-314.